

Demeter Éva

Játék, nevelés, munka kapcsolata egy levélíró szülő gondolkodásában

A *Jóbarát* 1971. évi 4. számában versenyt hirdetett *Síppal-dobbal* címmel. A gyermekeknek játékszereket kellett beküldeniük, amelyekkel ők, illetve szüleik, nagyszüleik játszottak vagy páros, csoportos, illetve labdajátékokat kellett gyűjteniük és azok leírásával pályázhattak.¹ A versenyre majd ezer gyermek köldött be 2385 játéktárgyat és több ezer játékleírást. A pályázat anyaga a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményében van.²

A bejelentkezési lapok mellett a gyermekek levelet is írtak a szerkesztőségnek. Elsősorban hozzájuk szólt a felhívás, de a játékok készítésében, az információk közlésében a szülők, nagyszülők is részt vettek. Egy szülő, a széki származású, Marosludason élő Ungvári Márton is levelet írt a szerkesztőségnek. Ennek a levélnek az elemzése kapcsán értelmezem a levélírónak a játék, a nevelés és a munka viszonyáról kialakított elképzelését. Az elemzési szempontok Keszeg Vilmos *Kelt levelem...* c. könyvéből származnak.³

Rendhagyó ez a levél, mert hiányzik a dátum, a zárórész.⁴ A levél bevezető része tartalmazza a megszólítást⁵: a *Jóbarát* szerkesztőségéhez írja a levelet. Engedélyt kér, hogy reagálhasson a felhívásra, hiszen a pályázat gyermekeknek szól. Identifikálja önmagát azoknak a függvényében, akikhez szól a felhívás: Márton, Zsigmond és Rozika édesapja, a három gyerek közösen készítette el a játékokat, amelyeket a Zsiga nevében fognak beküldeni. Végül megjelöli a levél témáit: a véleményét írja le, valamint saját gyermekkori játékfoglalkozásait. A levél tartalmi elemzésénél Kovács György: *A játék elmélete és pedagógiája* c. könyve a viszonyítási alap, amely a hivatalos játékelméleteket tartalmazza.⁶

¹ Szabó 1976. 78—79.

² A gyűjtemény leltárszáma J. 5755.

³ Keszeg 1996.

⁴ Uo. 50.

⁵ Uo. 48–49.

⁶ A kötet a Tanítóképző és Óvóképző Főiskolák számára készült jegyzetnek az ötödik kiadása.

A levél tartalma

Az első bekezdés elméleti fejtegetés arról, hogy a játék nem a szabadidő pazarlása. A játszás és a játékszer elkészítése fejleszti a kézügyességet, az alkotóképességet, a gyermek társalgó hajlamát. A levélíró véleménye megegyezik a hivatalos elméletekkel. A főiskolai jegyzet a játék és tanulás kapcsolatáról a következőket írja: a játék a gyermek számára munka is és tanulás is; a játéktevékenység közben megismeri környezetét, megtanul viselkedni egy adott szituációhoz szükséges módon, problémahelyzetet old meg, alkalmazkodik. A játékban a tanulás nem szándékos.⁷ A gyerek nem önállóan ér el egy bizonyos fejlettségi szintet. Az irányítás biztosítja, hogy a játék megfelelő irányba haladjon. A gyermek az irányítás hatására jut el egy bizonyos fejlettségi szintre.⁸ Ungvári Márton is hangsúlyozza a szülők szerepét: az irányítást, a gyermekkel való foglalkozást és a példamutatást. Egy mondat erejéig ír az elkényeztetett gyermekekről, akik távol maradnak az ilyenfajta játékoktól.

Ezt az elméleti részt követi a visszaemlékezés: a levélíró széki származású, nagyapja, nagybátyjai kőművesek és ácsok voltak, mindenféle építkezést vállaltak. E rokonok és más iparosok tevékenysége határozta meg gyermekkori játékfoglalkozását. Comenius nagy jelentőséget tulajdonít a házieszközök játékutánzatainak és a felnőttek tevékenységét utánzó játékokat javasolja, mert ezzel sajátítják el a gyermekek a munkafogásokat.⁹ Leírja az említett játékfoglalkozást: sárból, agyagból, pálcákból falut építettek. A munka menetét is utánózták: előbb a tervet a porba rajzolták. Az általuk felépített falu nem egy általános sémát követett, hanem a szülőfalu, Szék kicsinyített mása volt, erre utalnak a falurészek nevei: Felszeg, Csipkeszeg, Forrószeg. Játékfalut épített Haáz Sándor harmadikos korától hatodikos koráig, az 1960-as évek közepéig. Dugófalva úgy alakult ki, hogy kezdetben egy ember és egy sátor készült, majd addig bővítette játéktárgyakkal, fejlesztette

⁷ Kovács 1993. 67–69.

⁸ Uo. 75–77.

⁹ Uo. 19.

a rendszert, amíg egy miniatűr falu jött létre.¹⁰ A levélíró által említett játék szerephez volt kötve, az ácsok szerepét játszták el, tehát követték az ácsok cselekvési módjainak a sztereotípjait. Ez a szerepjátékoknak a követelménye, hogy igazodni kell ahhoz a viselkedési rítushoz, amit a szerep sémája magában foglal.¹¹ Ahogy megjelent a faluban a traktor, az autó, a cséplőgép, a gyerekek elkészítették ezek kicsinyített formáit, vagyis ezekkel bővítették a játékszerkészletet. Az utánzás kiterjedt az egyes tárgyakra, az épületegyüttesekre, a falu szerkezetére és magára a munkafolyamatra. A negyedik bekezdésben szintén általánosítás, elméleti fejtegetés következik. A levélíró szerint a játék tükrözi a szülők foglalkozását, a szokást, a hagyományt, a múltat, a jelent és a jövőt. A játékok történeti fejlődése alátámasztja ezt az elméletet: a régészeti kutatások során a kőkorszakból 15–20 cm-es balták, a bronzkorból háztartási tárgyak kicsinyített másai és háziállatok hasonmásai kerültek elő.¹² A legrégebbi játékokban is a környező valóság tükröződik. Ma pedig a játékboltokban az automata mosógép, a mobiltelefon játékváltozatait találjuk. A levélben a szülő hangsúlyozza a gyermekek fogékonyságát a technikai újítások iránt. A játéktárgyak szerint a jelent tükrözik. Nem minden pályázó számára volt egyértelmű ez. Weibel Ilona leveléből idézek: „Nagymamának a padlásán megtalálható még most is a tiloló is, a motolla is, de mi ezeket nem készítettük el, mivel úgy gondoltuk, hogy ezek nem gyermekjátékok.”¹³ Ez a részlet azt bizonyítja, hogy a használaton kívüli tárgyak kicsinyített másai nem szerepelnek a játékszerek között, hiszen nincs értelme egy olyan munkafolyamatnak a menetét elsajátítani, amit felnőttkorban nem végeznek.

Az ötödik bekezdésben konkrét példával támasztja alá az elméletét: Márton, a legnagyobb fia, aki 16 éves, készített egy hőerőművet teljes hálózattal, az oszlopokra szerelt kis égők zseblámpaelemekkel működtek. Továbbá repülőket, helikoptereket,

¹⁰ Gazda Klára dokumentálta részletesen Haáz Sándor játéktevékenységét, a *Néhány gondolat a „Síppal-dobbal” játékgyűjtemény kapcsán* c. tanulmányának a jegyzetanyagában ír erről részletesen.

¹¹ Mérei-Binét 1997. 133.

¹² Kovács 1993. 15.

¹³ Weibel Ilona, 69-es számú nagykárolyi pályázó levele.

hajókat is készített. Az „élvezettel néztem” kifejezés jelzi az érzelmi hozzáállást. Megindokolja, hogy azért nem küldhetik be ezeket a pályázatra, mert az árvíz elvitte a színnel és egyes szerszámokkal együtt.

A hatodik bekezdésben írja le, hogy a gyermekei az ő gyermekkori játékaiknak egyik csoportját, az ökrös szekeret készítették el és küldik be. A beküldött játékok a következők: ökrös szekér, eke, borona, helikopter, autó, gereblye, tézsla, villa, kasza, járom, tornászó ember. Az ökrös szekér kapcsán eleveníti fel a széki lakodalmat, hiszen az ökrös szekér nemcsak a gazdaságban, hanem a lakodalmi ceremóniában is szerepet játszott. Nyomon követhető az emlékezés mechanizmusa: a felhívás indítja el az emlékezés folyamatát és levélírássá készíti.¹⁴ A pályázatra készítik el az apa gyerekkori játékait, ezek közül az ökrös szekérhez asszociálódik a széki lakodalom, a lakodalmi szokásról eszébe jut a játék lakodalom, amit a szülők szerveztek a gyermekek számára. Ennek következtében korrigálja a bevezetőben megjelölt témát, a levél céljaként ősöktől származó szép hagyományok felidézését jelöli meg. A széki lakodalomról a következő információkat írja le: a nagygazda vagy középgazda nem házasítja anélkül össze gyermekeit, hogy fel ne vonultatná a hat- vagy négyökrös szekeret. A menyasszony után szekérrel mentek, arra rakták a négy-nyolc sor párnát, varrottas ágyterítőket tettek rá. Leír néhány lakodalmi éneket, megjelölve azt is, hogy melyiket mikor éneklük: amikor a szekér megérkezett a menyasszony házához, illetve amikor a vőlegény házához érkeztek. Végül megemlíti, hogy a szülők a gyermekek számára játék lakodalmat szerveztek, amelynek tartozéka volt a szép öltözet, a zene, a tánc. Ezt dísjátéknak nevezi, a többit közönségesnek. Elvégez egyfajta rendszerezést. Játék lakodalomról ír Sütő András is, *Anyám könnyű álmot ígér* c. könyvében: „A játék rendszerint valamelyik lakodalom után kezdődött...”¹⁵

Etnográfiai vonatkozások:

A levélből tudomást szerzünk a levélíró életének egyes eseményeiről, a hétköznapi életviteléről.¹⁶ A levélíró Székről

¹⁴ Keszeg 1996. 55.

¹⁵ Sütő 1972. 78–80.

¹⁶ Keszeg 1996. 53–55.

Marosludasra költözött, az ősök ácsok és kőművesek voltak, három gyermeke van, mesélni szokott a múltról a gyermekeinek, az árvíz elvitte a színt, megismerjük gyermekkori játékfoglalkozásait. Megfogalmazza egyéni véleményét a játékról, a játékszerekről, a játék–tanulás, játék–hágyomány, játék–újítás, játék–szülői foglalkozás, játék–fejlődés viszonyáról.

A kor társadalmi viszonyai közül a szülő–gyermek kapcsolatra következtethetünk: gyermekei fejlődését figyelemmel kíséri a szülő, tudatosan neveli őket, elveit megfogalmazza. A nevelés eszközévé válik a hagyományok továbbmondása. A játékok elkészítésében is szerepe volt a hagyományok mesélésének, hiszen az ökrös szekeret a gyerekek már csak a szülő elmondásából ismerték.

Folklórszövegeket idéz a levélben és az ünnepek közül a lakodalmat eleveníti fel, bár nem ad részletes leírást a szokásról.

Érdemes lenne a teljes levélanyagot feldolgozni, hiszen igen gazdag etnográfiai adatokban. Másrészt tükrözi az 1970-es évek elejének társadalmi képét, a magán-, a közösségi és az intézményi szférában egyaránt.

A levél szövege

Engedelmet kérek a „Jóbarát” szerkesztőségétől, hogy: mind Márton, Zsigmond meg a Rozika, kik e játékokat közös munkáikkal készítették és küldik a Zsiga nevébe, énis mint édesapjuk egy kis vélemény és gyerekkori játék foglalkozásomat idézzem a következőkbe:

A játszás lényegében(n), meg a játékszer önmagában, nem egy olyan tárgy a gyermeknek meljel csak éppen a szabad ideét, a szabad oráit el pazarolja. Én a gyerek játszásába, a játéktárgy el készítésébe az elméleti fel fogásnak egyik ágát, az az kézi ügyességét s alkotó képességét meg a társalgó hajlamát látom. Nem kevésbé igaz az hogy mindezeket a gyerek nem önállóan szóval nem önmagától fogja fel.

Sőt el kecseketett gyerekeknél sajnos mind ezek távol maradnak. Nagyon fontos szerepet játszik e tekintetbe a szülőáltali irányítás, a gyerekekkel való foglalkozás, a mindennapi tevékenységünk alkotó példája. Vissza emlékeztet ez az alkalom gyerekkor-

romra. A Széki Budai nagyapám, nagybátyáim, mindanyian kőműves és ács mesterk, nagy építők, voltak megkezdve a sűtőkemencétől a templom építésig. Elhunyt nagyapámon kívül most is azok. Ugy az ővék mind is a más iparosok alkotó tevékenysége serdítette fel bennem még hajadon gyerekkori játék foglalkozásomat. Nagyon fontos komoly játékokhoz komoly barátokra találni. Sárból, agyagból és pálcikokból egész falut építettünk. A falutelepítésének először is a rajzát állítottuk elő, természetesen nem technikai alapon, hanem pálcikával a porba karcolva az udvarra.

Első figyelembe ált a templom, az iskola, a kösségháza. Következtek a zűzlet helyiségek, kisipari műhelyek, a malom stb. S ezekutánpedig a három főutcára mind Felszeg, Csipkeszeg, meg Forroszeg, a Szék fő utcáira sorozott lakóházak az illetékes mellék gazdagságokkal, be kerített udvarokkal, nagy és kiskapuval, gémes kuttal stb.

Az utcákon ökrösszekeket jártattunk végig különböző rakományokkal. Mindezekhez, a szerszámaink, a tenyerünk meg a béka nyuzobicska volt. Egy egy esetben elő fordult, hogy autó szaladt be a faluba. Azonnal meg kíséreltük ennek előállítását és kibővíttük gépesített játékaikat mind pld-ul a traktort meg a cséplőgépet.

Igy tehát a gyerek játszásában és a játéktárgyak előkészítésében (nem) nem csak egy elfoglaltatást talál önmagának. Ő át veszi a szülőknek a legfontosabb elfoglaltságát. Tükrözi az ősi szokást, az ősi hagyományt, a multat, jelent és jövőt. De leg nagyobb mértékben a jelennek van nagyobb hatása a gyerek fölött, az ipar a technika és kulturális színvonala. Örommel és érdeklődéssel el halgatták gyerekeim, ha bár mikor is adódott el mesélni nekik a multat, a mi gyerekkori meg az oseinknek a foglalkozásait. De viszont az játéktárgyak a jelent tükrözik.

Peldául a nagyobbik fiam Márton még kisebb korától a jeleni ipari meg üzemi obiektivokat vázolta játéktárgyaiban. Élvezettel néztem az ő általa elő állított hőerőmuvet teljes hállozattal villany oszlopokkal melyekre kis égők voltak szerelve és zseblámpa-ellemekből el látva árammal. Repülőket, Helikoptereket, Hajokat csonakokat stb állított elő. Sajnos nem küldhetjük el valahány

peldányt mind ezekből mivel az árvíz el szállította magával a munka műhejje (színnel) együtt és a bizonyos szerszámok is mind kárba veszttek.

Mégis a „Sípall Dobbal” való fel hívás ujra fel idézte bennük a lendületet be avatkozni e szép versenybe és ezuttal azon alapodtak meg, mind a fel hívás is szól, hogy az édesapjuk gyermekori játékaiknak egyik garnitúráját előkészítsék és el küldjék.

S ez alkalommal, (mind) mivel hogy ez tulajdonképpen az írásomnak is a célja, idezni az őseinktől származó szép hagyományokat meljbe az ökrös szekér, a gazdagsági fel használás mellett nagy szerepet játszótt ős szokásba Székenn, a lakodalmi ceremonia.

Példaul Széken a magángazdálkodásiidőkbe nem történt meg hogy a nagy meg a közép gazda össze házasítsa gyerekeit ökrös-szekeres nászünnepe nélkül. Hat ökrös meg négy ökrös fogattal mentek a menyaszony után hogy ennek a zesztráját szekérre díszítsék. 4–8 sor párnát raktak a szekérren a díszes varatos ágyterítőkkal és úgy vitték a násznép kíséretével meljekhez a következő lakodalmi dalokat énekelték.

I.

Mikor meg érkezett a szekér a menyaszony után.

A kapuba a szekér

Jöttünk a menyaszonyér.

A menyaszony azt mondja

Nem megyek férjhez soha.

II.

A menyaszony szép virág

Koszoruja gyöny virág

Tegyűk fel a fejére

Vigyűk az esketőre.

III.

Áljabat meg a hídon

Pihenjen a menyasszony

Áljabat meg a híd végén

Hadd pihenjen a vőlegény.

S így tovább de sajnos nem jutnak mind eszembe.

Mikor pedig meg érkeztek a vőlegény házhoz.

Óróom anya bentől jöjjön ki

*El hoztuk a párnát váltsa ki
Tegye fel a sujját karjára
Vigye be az első házába.*

IV.

*Vigye be az első házába
Vesse fel a legszebb ágyára
Őröm anya bentről nem jön ki
Fordizsd meg az ökröt hajtsunk ki.
stb. stb.*

Érdemesnek találom idézni hogy a lakodalmi ceremóniát, mind gyerekek, csoportos játékként is játszottuk de csak nagy napokon a szülők által szervezéssel, teljes díszes valódi formában szép öltözettel vőlegény, menyaszonny, vőfő, nyűszülányok, násznép, e következtében asztal üléssel zenével és táncal. Ez a játék is őseinknek volt játék szokása, mind dísz játékok a közönségesek mellett.

Irodalom

GAZDA Klára

1995 Néhány gondolat a „Sípall-dobbal” játékgyűjtemény kapcsán. In: T. BERECSKI Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun*. Szolnok, 93–107.

KESZEG Vilmos

1996 *Kelt levelem... Egy mezősegi parasztasszony levelezése*. A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 6, Debrecen.

Dr. KOVÁCS György

1993 *A játék elmélete és pedagógiája*. Egységes jegyzet a Tanítóképző és Óvóképző Főiskolák számára, 5. kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó.

MÉREI Ferenc–V. BINÉT Ágnes

1997 *Gyermeklélektan*. Budapest.

SÜTŐ András

1972 *Anyám könnyű álmot ígér*. Naplójegyzetek. Bukarest.

SZABÓ Zsolt

1976 Irányított néprajzi gyűjtő-versenyek általános iskolás tanulókkal. In: dr. KÓS Károly (szerk.): *Népművelési Dolgozatok*. Bukarest, 73–84.